

ОСОБИСТІТЬ
У КОНТЕКСТІ
МОРАЛЬНОГО ТА
ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

МОНОГРАФІЯ

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2019

УДК 159.923.5
О-75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №9 від 31 жовтня 2019 р.)*

Рецензенти:

Я. О. Гошовський, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

О. М. Кікінежді, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

О. В. Камінська, доктор психологічних наук, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

О-75 Особистість у контексті морального та професійного зростання: монографія / за ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. – Київ : «Центр учбової літератури», 2019. – 192 с.

ISBN 978-611-01-1693-0

Моральність особистості неможлива без усвідомлення і прийняття концепту «гідність». У книзі розкривається сутність цієї моральної цінності, її розвиток та врахування у процесі соціальної взаємодії.

Окрема інформаційна лінія у контексті морального становлення особистості присвячена аналізу конструктивно-деструктивного впливу молодіжного субкультурального простору на особистісний розвиток у період підліткового віку.

Проблематика особистісного становлення у процесі професійної життєдіяльності подана через ідеї розвитку психологічної культури вчителя як особи, що стоїть у витоків духовного розвитку майбутніх поколінь. У книзі піднімаються питання щодо сучасних проблем зайнятості та наслідків, які вони породжують; обговорюються особливості особистісних трансформацій під впливом професійного функціонування. Для обговорення виокремлюються питання розвитку соціального інтелекту як предиктора успішної реалізації завдань соціальної взаємодії у процесі професійної педагогічної діяльності; висвітлюються питання нових стратегій фасилітативної взаємодії у професійній діяльності вчителя.

УДК 159.923.5

ISBN 978-611-01-1693-0

© Авторський колектив, 2019
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4

МОРАЛЬНЕ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ

ОНТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	6

Павелків Роман

ДИТЯЧА ПРОСОЦІАЛЬНІСТЬ: СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	22

Корчакова Наталія

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	40

Кулакова Лариса, Кулаков Руслан

КОНСТРУКТИВНО-ДЕСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР	56

Павелків Віталій

ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КРИЗИ ЗАЙНЯТОСТІ ОСОБИСТОСТІ	73

Рудюк Олег

ПРОФЕСІЙНА АВТЕНТИЧНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	89

Примачок Людмила

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ	105

Созонюк Ольга

РЕПРЕЗЕНТАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА	123

Івашкевич Едуард, Яцюрник Алла

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФАСИЛІТАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ	140

Хупавцева Наталія

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПАРАДИГМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА	156

Михальчук Наталія, Івашкевич Ернест

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172

МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПАРАДИГМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Професійне становлення особистості є цілісним процесом, який динамічно розгортається у часі та просторі, триває від формування професійних намірів до повної реалізації себе у творчій професійній діяльності. Основною суперечністю цього процесу є протиріччя між сформованими властивостями особистості та об'єктивними вимогами професійної діяльності, яка зумовлює подальший особистісний розвиток. Реалізуючи себе у професійній діяльності, особистість поступово змінюється, що призводить до перебудови мотивів діяльності, формування нових властивостей, якостей та характеристик людини, які є надзвичайно важливими та значущими для здійснення професійних іункцій діяльності.

У психологічній літературі професійне становлення розглядається невід'ємною частиною життєвого шляху людини; так, професійне становлення характеризується тривалістю, динамічністю, багаторівневістю, готовністю до професійного зростання, спрямованістю на формування позитивної мотивації до своєї професійної діяльності, до пошуку оптимального, конструктивного індивідуального стилю виконання діяльності, на розвиток професійно-значущих якостей особистості тощо. Професійне становлення постає однією із найбільшою мірою значущих сторін соціалізації особистості.

З позицій соціокультурного підходу професійне становлення спрямоване на різностороннє формування особистості спеціаліста, становлення фахівця як носія загальної та професійної культури, що забезпечує його повноцінне функціонування в навколишньому світі й професійній діяльності. На нашу думку, однією з причин, що ускладнюють професійне становлення особистості студента як носія культури є те, що, організовуючи навчальний процес, педагоги не враховують своєрідності механізмів успадкування культури. Процес професійного становлення великою мірою передбачає використання фахівцем сукупності прийомів соціального впливу на особистість, включення людини до різних видів діяльності, що мають на меті сформувати систему професійно важливих якостей. Таким чином, професійне становлення – це так зване «формування» особистості, здійснюване відповідно до адекватних вимог професійної діяльності.

Джерелом професійного становлення також можна вважати протиріччя між досягнутим рівнем розвитку особистості і вимогами, які ставить перед фахівцем колектив, суспільство, соціум. Тому процес професійного становлення особистості у кожної людини має індивідуальний поступальний плин та власні шляхи особистісного зростання. Так, кожна людина має тенденцією до індивідуалізації або саморозвитку. Індивідуалізація є процесом «становлення самого себе», що безпосередньо пов'язаний із поняттям особистісного зростання. Зокрема, Л. А. Найдьонова та М. І. Найдѐнов [112, с. 176] вважають, що особистісне зростання є процесом розширення знань фахівця про світ і про себе самого, наявність у людини так званої «свідомої обізнаності». Засновники індивідуальної психології А. Адлер, Г. Ліндзей, С. Холл також розглядають особистісне зростання як рух від центрації на самому собі, своїх особистісних перевагах та моделях до конструктивного опанування характеристиками оточуючого середовища і соціально значущого розвитку.

У парадигмі гуманістичної психології, зокрема, К. Роджерс [207] вважає, що особистісне зростання (або актуалізація) експлікується в прагненні фахівця ставати все більш компетентним і здатним до здійснення продуктивної діяльності, яка буде спрямованою на актуалізацію біологічних ресурсів організму, так званої «самості». Таким чином, особистісне зростання виражається у великою мірою якісних змінах особистісного розвитку, що стосуються багатьох сфер життєвих взаємосуєнків. Ці якості, в свою чергу, створюють «ядро» особистості. Отже, ставлення до свого минулого життя як до особистісно значущого минулого і спрямованість в майбутнє дозволяють стверджувати про великою мірою якісні зміни в особистісному зростанні. Будь-яка зупинка в планетарному масштабі може загрожувати професійному розвитку і бути початком деградації особистості. Таким чином, особистісне зростання на певному етапі життєвого шляху людини тісно пов'язане з її професійною діяльністю, професійним становленням, позначаючи останнє як індивідуальну траєкторію професійного зростання, самовдосконалення та саморозвитку.

У науковій літературі зазначається, що в особистісно-зорієнтованій освітній парадигмі становлення сучасного фахівця буде ефективним лише в тому випадку, коли викладачем створюватимуться передумови для розвитку творчої особистості, отже, сам фахівець буде творцем. Останнє передбачає використання фахівцем усіх можливостей для формування свого творчого потенціалу. Отже, майбутній перекладач повинен мати

високий рівень розвитку педагогічних, музичних, організаторських, комунікативних здібностей, творчих можливостей, а результатом професійного становлення перекладача, як і будь-якого іншого фахівця, буде високий рівень його професійної майстерності.

Виходячи з того, яким саме змістовим матеріалом опановує кожен індивід як фахівець на шляху до професіоналізму, А. К. Маркова [100] виділяє етапи професійного становлення. Так, *етап адаптації людини до своєї професії* полягає в первинному засвоєнні особистістю норм, необхідних прийомів, технік і технологій, в процесі чого відбувається опанування фахівцем такими професійними позиціями: позицією стажиста, громадянина, ерудита, фахівця, методиста, колеги, співрозмовника та інших. Наступним є *етап самоактуалізації особистості в професії*, який полягає в усвідомленні індивідом своїх можливостей, власне індивідуальних особливостей, необхідності саморозвитку самого себе засобами професії, цілеспрямованого і свідомого формування своїх позитивних якостей, згладжування негативних, становленню свого індивідуального стилю спілкування та діяльності. На цьому етапі майбутній фахівець усвідомлює себе як сформовану індивідуальність, цілісну особистість із певною Я-концепцією, людиною, яка здатна до самопрогнозування свого професійного шляху, експериментування у професійній діяльності. На етапі самоактуалізації в професії фахівець відрізняється високим рівнем внутрішнього локусу професійного контролю, стресостійкості та витривалості, є готовою до диференційованої оцінки своєї праці та професійної діяльності інших. На даному етапі фахівцем постійно здійснюється відрефлексування своєї діяльності, відбувається зміна стандартів, засобів та принципів здійснення професійних дій тощо.

Етап вільного опанування професією на рівні майстерності, так званий етап «гармонізації із власною професією» характеризується оволодінням фахівцем високими стандартами виконання діяльності, використанням у діяльності на гідному рівні кимось раніше підготовлених (наприклад, на курсах підвищення кваліфікації) розробок, зразків, методичних розробок. Фахівцем відпрацьовуються позиції майстра в професійній діяльності, майстра в професійному спілкуванні, діагноста, з одного боку, та позиції гуманіста з орієнтацією на розвиток особистості, що враховує індивідуальність інших і фасилітує формування їх індивідуальних якостей та властивостей, та позиції вихователя, консультанта і наставника, координатора-управлінця, експерта тощо, – з іншого боку.

Відмінними ознаками наступного етапу – *етапу вільного оволодіння своєю професією на рівні експлікації своїх творчих здобутків* є збагачення особистістю досвіду власної професії за рахунок особистого творчого внеску до сфери професійної діяльності, винайдення авторських знахідок, постійного особистісного удосконалення в своїй професійній діяльності. На даному етапі можливим є опанування фахівцем наступних позицій: учасника та ініціатора інновацій, творця і новатора, дослідника-експериментатора, а також фахівця, який сприяє оздоровленню психологічного клімату в колективі, намагається перетворити значуще соціальне та професійне середовище на джерело духовних цінностей та творчих досягнень. Сходження до професіоналізму не є лінійним, планомірним процесом; нерівномірність різних етапів і ступенів у його площині є цілком можливою на різних ступенях професійного зростання фахівця.

Етапи або ступені професіоналізму в науковій літературі нерідко зіставляються із зонами розвитку індивіда. Як правило, спочатку вони розташовуються в зоні найближчого розвитку особистості, а потім переходять до зони актуального розвитку. Важливим завданням викладачів є допомогти майбутньому фахівцеві побачити свою зону найближчого професійного розвитку, зрозуміти всі перспективи власне професійного зростання тощо.

Під професійним становленням, зокрема, вчителя, Ю. Г. Татур [142] розуміє етап професійного формування, що охоплює увесь період професійного навчання, а також початок професійної діяльності. У період професійного навчання людина набуває спеціальних знань, вмінь та навичок, у неї розвиваються педагогічні здібності, актуалізуються і розвиваються професійно важливі якості особистості, формується педагогічна спрямованість особистості, її професійна позиція, відбувається становлення суб'єктності у сфері педагогічної діяльності, готовності до її виконання. У період безпосереднього здійснення педагогічної діяльності, на думку автора, відбувається співвіднесення своїх теоретичних знань і умінь з особливостями практичної діяльності; так, набувається певний досвід виконання педагогічної діяльності; формується індивідуальний стиль втілення та реалізації педагогічної діяльності з урахуванням своїх професійно важливих якостей особистості; відбувається становлення педагогічної спрямованості; формується педагогічна позиція; визначаються перспективи подальшого професійного зростання тощо.

Процес професійного становлення будь-якого фахівця щільно пов'язаний із формуванням професійної готовності до виконання майбутньої діяльності. Ядром професійного становлення постає позитивне ставлення індивіда до своєї майбутньої професії, досить стійкі мотиви майбутньої діяльності, професійно значущі якості особистості, професійні знання, уміння і навички, а також певний досвід їхнього застосування на практиці. Таким чином, для професійного становлення особистості важливим є опанування людиною норм, еталонів професії, формування необхідних професійних особистісних якостей, знань і умінь для успішного розв'язання завдань професійної діяльності, формування мотиваційно-ціннісного ставлення до своєї професії, здійснення індивідуалізації власної діяльності, усвідомлення і реалізація зони свого найближчого професійного розвитку, готовність щодо диференційованої оцінки своєї праці, поєднання професійної відкритості, здатності до навчання і самостійних творчих пошуків.

У науковій літературі процес професійного становлення нерідко пов'язують із особливостями конкретної професійної діяльності, яка суттєво впливає на становлення особистості під час оволодіння професією. Професійне становлення особистості залежить від формування цілісної системи професійно важливих якостей, зазначають В. Л. Зливков та С. О. Лукомська [72]. Це – досить складний і динамічний процес утворення функціональних і операційних дій на основі індивідуальних психологічних властивостей індивіда. Тобто, професійно важливі якості фахівця визначають продуктивність його діяльності, а, отже, сприяють успішному професійному становленню.

Незважаючи на деякі розбіжності щодо процесу професійного становлення спеціаліста, в психологічній літературі простежується деяка єдність думок дослідників щодо самого поняття «професійне становлення», під яким розуміється розвиток конкретних професійних властивостей і якостей особистості, а також стосовно того, що цей процес завжди приймає досить активний характер. Професійне становлення фахівця є поетапним і динамічним процесом, який зумовлює позитивні зміни особистісних і професійних якостей, сприяє формуванню позитивного ставлення до майбутньої професії, бажанню оволодівати професійними знаннями, вміннями і навичками.

Отже, професійні досягнення, їх оцінка оточуючими людьми справляють істотний вплив на формування багатьох важливих особистісних особливостей, таких як самооцінка, впевненість у собі, своїх силах та можливостях. До останніх можна віднести і досягнення певного

соціального статусу в суспільстві та професійній сфері. Професійна діяльність фасилітує досить серйозні зміни в професійній парадигмі особистості, визначає певну домінуючу стратегію поведінки індивіда, цілі і програми виконання дій, ставлення до результатів власної професійної діяльності тощо.

Фахівець, для якого більшою мірою прийнятною є модель професійного становлення, характеризується здатністю виходити за межі повсякденної практики, досягнути та проаналізувати результати своєї діяльності в цілому і спрямувати її у потрібний напрямок. Останнє великою мірою дозволяє фахівцеві конструювати як власне сьогодення, так і майбутнє. Усвідомлення людиною своїх потенційних можливостей, перспектив особистісного і професійного зростання спонукає її до постійного експериментування, що розуміється як пошук, творчість, можливість вибору та надання переваг тощо.

Професійне функціонування фахівця в парадигмі другої моделі, як правило, проходить за трьома стадіями: професійна адаптація, професійне становлення, професійна стагнація. Тому, фактично, перша модель адаптивної поведінки людини є передумовою та початковою ланкою її професійного становлення. Професійне становлення фахівця не може відбуватися відокремлено від особистісного розвитку: в основі і того, й іншого покладено принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність таким чином, щоб актуальним поставала її найвища форма – творча самореалізація тощо.

Аналіз основних наукових підходів щодо вивчення професійного становлення людини, які існують на сьогодні в психологічній науці (системно-структурного, процесуально-динамічного і діяльнісного), свідчить про те, що вони значно різняться між собою і, в той же час, взаємодоповнюють і взаємозумовлюють один одного. Ці підходи, врешті-решт, можуть бути об'єднані в парадигмі раціогуманістичної психології Г. О. Балла [13], що дозволяє зрозуміти передумови, механізми, психологічні чинники та особливості, генезис і динаміку професійного розвитку особистості.

Досліджуючи проблему професійного становлення вчителя, О. С. Михайлова [103] зазначає, що зростання, становлення, інтеграція і реалізація особистості в педагогічній діяльності великою мірою залежить від професійно-значущих якостей індивіда, здібностей та здатностей, професійних знань і умінь. Але, на думку вченої, головним є активне якісне перетворення вчителем свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового сприйняття оточуючої дійсності, способу

життєдіяльності тощо. Професіонал, на відміну від фахівця, є суб'єктом професійної діяльності, а не просто носієм певної сукупності знань і умінь. Він здатен до виконання професійної діяльності в цілому, сприймає її з урахуванням різноманітних мінливих ситуацій, здатний до самостійного планування майбутньої професійної діяльності, її зміни, перетрансформуванню і вдосконаленню. При цьому, професіонал здатний не лише до саморозвитку, а й до творчої зміни своєї професійної діяльності. Так, професійне становлення особистості може відбуватися в кілька етапів. Першим етапом вважається допрофесійна підготовка, основною метою якої є професійне самовизначення особистості, формування ставлення до певної професії, здійснення усвідомленого вибору людиною своєї професійної діяльності. Це – процес формування ставлення особистості до себе як до суб'єкту майбутньої професійної діяльності, що в перспективі допоможе людині адаптуватися до життя в цілому. В психологічній літературі допрофесійна підготовка тлумачиться як підготовка «політехнічного і профорієнтаційного характеру учнів загальноосвітніх шкіл, як базовий компонент їх подальшого професійного навчання». Допрофесійна підготовка є необхідним складовим елементом системи безперервної освіти, в процесі актуалізації якого молоде покоління, долучаючись до соціального досвіду старших поколінь, опановує культурними цінностями, знайомиться з традиціями, звичаями, нормами соціальної поведінки, що допомагають особистості повною мірою інтегруватися до простору сучасного суспільства.

Таким чином, у психологічній літературі допрофесійна підготовка характеризується як деяка сукупність виховних і навчальних впливів, що здійснюються в спеціально організованому освітньому просторі. Саме за допомогою таких впливів забезпечується самостійність майбутнього фахівця, усвідомлення ним свого професійного вибору, опанування кожним членом суспільства значущої для себе професійної діяльності, що відповідає нагальним потребам країни, оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі професійного світогляду, розвиток ціннісно-сміислової сфери особистості, розвиток творчих здібностей та властивостей тощо.

Наступним етапом професійного становлення майбутнього фахівця вважається опанування професійною освітою – підготовка в навчальних закладах фахівців вищої та середньої спеціальної кваліфікації. Професійна освіта розуміється як набуття майбутнім фахівцем знаннями, практичними вміннями і навичками, необхідними для виконання діяльності в певній професійній сфері. На етапі навчання в професійному

навчальному закладі відбувається актуалізація, формування і розвиток особистісних якостей індивіда, опанування ним необхідним мінімумом знань, оволодіння основами загальної і професійної культури, розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості, становлення професійної позиції, адекватних способів поведінки та засобів реалізації професійної діяльності. Так, під час навчання закладаються основи професійної компетентності, до якої входять професійні знання, вміння і навички, а також способи, прийоми, засоби та методи їх реалізації в діяльності та спілкуванні, що, в свою чергу, сприяє розвиткові та саморозвиткові особистості. Професійна компетентність постає так званим гармонійним поєднанням елементів діяльнісної і комунікативної (культура спілкування, навички соціальної поведінки) особистісних підструктур. Так, у людини формується професійна готовність до виконання певної професійної діяльності.

Становлення професійної культури є важливою складовою формування цілісної особистості; цей процес нерідко є діалектично суперечливим процесом, спрямованим на професійне самовизначення, становлення індивіда як суб'єкта професійної діяльності, вибудовування та моделювання своєї професійної кар'єри, прогнозування професійного розвитку тощо. У досить вузькому сенсі слова професійне становлення постає спеціально організованим і ззовні контрольованим процесом залучення студента до професійної діяльності, формування самого себе як суб'єкта цієї діяльності тощо. Отже, професійне становлення є процесом, спрямованим на розв'язання наступних завдань: розширення і уточнення в ході професійного навчання уявлень про майбутню професію, сферу власної професійної діяльності, її аксіологічні аспекти, проектування студентом професійного зростання з урахуванням знань щодо своїх індивідуальних особливостей, вимог обраної професії, гармонізація власного ставлення до професії, сфери майбутньої професійної діяльності і самого процесу професіоналізації тощо. Розв'язання цих завдань створює позитивні передумови для подальшого становлення особистості як справжнього професіонала. Як суб'єкт професійної освіти, особистість може цілеспрямовано опановувати професійно-значущими знаннями, вміннями і навичками, технологіями здійснення діяльності, цінностями в професійній сфері, забезпечувати тим самим власне індивідуальне зростання в професійному просторі.

Таким чином, професійне становлення є процесом, спрямованим па розвиток і формування особистості майбутнього фахівця як суб'єкта професійної освіти та діяльності. У вітчизняній науці суб'єктні якості

фахівця переважно зумовлюються його суб'єктною позицією, яку слід визначити як своєрідну інтеграцію домінувальних суверенних якостей професіонала, що є визначальними в будь-якому істотному для нього професійному питанні або проблемі (В.О.Семиченко, В.С.Заслуженюк). Суб'єктна позиція фахівця є базовим, домінувальним компонентом в професійній моделі становлення особистості, фундаментальною характеристикою його поведінки в професії. Суб'єктність передбачає, перш за все, сформованість світоглядних настановлень, моральних та ціннісних якостей особистості, що визначають не лише суто професійну, а й світоглядну спрямованість фахівця.

Суб'єктність як особистісне новоутворення професіонала розуміється як досить стійка система домінувальних ціннісно-сміслових стосунків фахівця із соціокультурним оточенням, важливих для самого себе (з точки зору особистісного розвитку) і своєї професійної діяльності. Дана позиція визначає подальшу професійну активність фахівця, активний характер його професійно-особистісного саморозвитку, самовдосконалення та професійного зростання. У структурі суб'єктної позиції професіонала, як правило, виділяються три рівні відносин: емоційно-смісловий, діяльнісно-ціннісний і поведінково-нормативний (А.В.Захарова [70]). Ці відносини формуються суто в процесі взаємодії студента (майбутнього фахівця) і викладача. Внутрішнім змістом процесу формування фахівця-професіонала, свого роду механізмом його становлення є специфічна самоорганізація ним свого особистісного, ціннісно-сміслового простору, в якому він постає як суб'єкт свого професійного становлення і розвитку. Так, відбувається опанування і прийняття фахівцем як особистісно значущих змісту і технологій сучасної освіти, актуалізується індивідуально-творчий професійний стиль поведінки, авторська система існування у складній професійній парадигмі.

На наш погляд, професійне становлення можна уявити як освітній процес, спрямований на розвиток особистості майбутнього фахівця як суб'єкта професійної освіти і професійної діяльності. У змістово-цільовому аспекті цей процес передбачає, з одного боку, розкриття перед студентом цінностей, орієнтирів, змісту, специфіки професійної діяльності, а, з іншого – визначення особистісних смислів цієї діяльності, які великою мірою сприяють її опануванню. Тобто, в процесі професійного становлення відбувається співвіднесення соціокультурного змісту власне діяльності і контексту особистісного самовизначення. В подальшій професійній діяльності у справжнього професіонала

відбувається гармонізація та подолання іманентного розриву цих контекстів.

Ми будемо розглядати професійне становлення особистості з позицій раціогуманістичного підходу Г.О.Балла [13] як процес формування особистісно-професійної позиції індивіда з урахуванням всього різноманіття суб'єктивних і об'єктивних чинників, що передбачає якісну реалізацію стратегій управління особистісними ресурсами, потенціалами, творчими можливостями, актуалізованими в професійно значущому для людини просторі. Отже, мета професійної діяльності педагога – управління процесом формування особистісно-професійної позиції, яка розуміється нами як система домінувальних ціннісно-смыслових відносин фахівця із соціокультурним оточенням, самим собою і своєю діяльністю тощо.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам у нашому дослідженні визначити деякі концептуальні позиції процесу професійного становлення особистості, сутність яких зводиться до наступного. По-перше, процес становлення професіонала тісно пов'язаний із його розвитком як особистості. Особистий простір набагато ширший за професійний, проте, суттєво впливає на останній. Отже, професійне становлення великою мірою визначається особистісними якостями, властивостями та характеристиками, професійною культурою особистості, її ціннісно-смысловими настановленнями, прагненнями та професійною спрямованістю тощо. По-друге, процес професійного становлення відбувається не ізольовано, але завжди під фасилітативним впливом макросфери (соціально-економічних умов, під впливом політики, ідеології, моралі, суспільних взаємостосунків) і мікросфери (конкретного колективу), ефективність якого великою мірою підвищується за умов активності самої особистості. По-третє, найбільшою мірою професійне становлення фасилітують такі особистісні риси, як професійна культура, дотримання професійної етики, соціальна відповідальність, внутрішній локус контролю, смислотворчість (здатність знаходити нові позитивні смисли в своєму житті і професійній діяльності), внутрішня діалогічність особистості, адекватна самооцінка і готовність здійснювати диференційовану оцінку набутого рівню свого професіоналізму. Також процес професійного становлення великою мірою визначається професійною готовністю до здійснення фахової діяльності, професійною компетентністю особистості тощо. По-четверте, становлення професіонала є процесом виникнення у психіці людини особистісних новоутворень, її збагачення новими знаннями, життєвим і соціальним

досвідом. Тобто, професійне становлення особистості тісно пов'язане з процесом психологічного розвитку індивіда. По-п'яте, професійне становлення особистості є динамічним процесом, який багато в чому залежить від зовнішніх умов існування соціуму: змінюється зміст професії, вимоги суспільства щодо неї, – змінюється й вага даної професії щодо інших професій. Так, актуальність та затребуваність даної професії в соціумі великою мірою позначатимуть і ставлення людини щодо неї, сприймання її як особистісно значущої. Останнє також визначатиме особливості професійного становлення фахівця в даній професійній сфері.

Наступною, на нашу думку – найважливішою характеристикою перекладацької діяльності – є її механізми. Так, одним із найважливіших механізмів перекладацької діяльності є *експлікація внутрішньої та зовнішньої сторін цієї діяльності*. В основу внутрішньої сторони перекладацької діяльності покладено ті психічні процеси, за допомогою яких вона реалізується. Це, передусім, – потреби і емоції, мислення і пам'ять, сприйняття і увага. Їх поєднання забезпечує функціонування будь-якої психологічного механізму, за допомогою якого реалізується будь-яка діяльність взагалі, і перекладацька діяльність зокрема. Наприклад, внутрішньою стороною аудіювання є смислове сприйняття. Внутрішньою стороною говоріння є процес смисловираження (або утворення мовлення, реалізація спілкування тощо). Зокрема, О.О.Леонтьєв [89] описує чотири основних етапи, за якими здійснюється говоріння: мотивація виникнення задуму, реалізація, зіставлення задуму та результатів його реалізації. При цьому аудіювання характеризується ідентичною структурою своєї внутрішньої і зовнішньої сторін, лише порядок проходження і найменування фаз (етапів) у нього є дещо іншими, ніж у говоріння. Таким чином, механізм поєднання внутрішньої та зовнішньої сторін перекладацької діяльності виявляється: а) в її трифазній структурі; б) в обов'язковому включенні до цього процесу механізмів породження смислів; в) у визначальній ролі мотивації здійснення діяльності.

Аналіз всіх розглянутих характеристик та механізмів здійснення перекладацької діяльності дозволяє також окреслити різницю між процесами говоріння та аудіювання як видами мовленнєвої діяльності на заняттях із іноземної мови та перекладацькою діяльністю як видом діяльності. Отже, відмінність між даними поняттями полягає, передусім, у мотиваційно-потребнісній сфері особистості. Наприклад, якщо ми навчаємо говорінню і аудіювання іноземною мовою як мовленнєвим процесам, то це постає можливим навіть за умов низького рівню розвитку потреб та мотивів діяльності студентів. У цьому випадку ми навчаємо

майбутніх фахівців мовленнєвій іншомовній поведінці тільки як процесам, що забезпечують цю поведінку знаннями, навичками, вміннями тощо.

Визначення перекладацької діяльності як виду діяльності, а не тільки як процесу, означає, що ми можемо розглядати і зовнішню (моторну), і внутрішню сторони цієї діяльності, тобто, сам по собі процес смислопородження, який і визначає програмування, планування і контроль даної діяльності. Отже, виокремлення процесів аудіювання, говоріння як видів мовленнєвої діяльності, що, в свою чергу, входять до структури перекладацької діяльності, допомагає не лише більш глибоко вивчити природу цих мовленнєвих явищ, а й актуалізуватиме характеристики, досліджуючи які можна виявити ті психологічні явища, які прийнято вважати механізмами оптимізації перекладацької діяльності. Характер перекладацької діяльності багато в чому зумовлений взаємовідношенням опосередкованого мовою образу світу фахівця і мовленнєвою діяльністю, в якому центральну позицію займає людина.

Наступним психологічним механізмом здійснення перекладацької діяльності є *механізм орієнтування, вибору та презентації перекладацького рішення*. Зокрема, К.Лівінгстоун [92] був одним із перших, хто звернувся до центрального питання перекладознавства: «Яким чином перекладач здійснює вилучення смислу повідомлення?» Особливу увагу в працях науковця було приділено підсвідомому смисловому висновку, який у перекладеному тексті створює суб'єктивну надмірність смислу повідомлення за рахунок взаємодії семантичної структури повідомлення, його фонових знань, а також знань, які відносяться до ситуативного контексту текстового матеріалу.

Розглядаючи проблему психологічних механізмів перекладацької діяльності, інший вчений – Б. В. Беляєв – наголошує на домінуючому значенні інтерпретації у перекладацькій діяльності. Вчений стверджує про так званий *«субститутивно-трансформаційний механізм перекладацької діяльності»*, відповідно до якого переклад розглядається не як перетворення (трансформація) вихідного тексту, а як породження мовлення, в основі якого покладено механізм інтерпретативної компетентності. На особливу увагу заслуговує герменевтична модель перекладу Р. П. Зорівчак [74], в змісті якої закладені лише її характерні психологічні механізми (зокрема, *механізм «цілісного перетворення», «перекладу на рівні опису ситуації» або «здійснення цілісної комунікації»*). Дана модель наголошує на:

1. Включенні до психологічних механізмів здійснення перекладацької діяльності проблеми розуміння. Це означає, що у процесі

перекладу фаза розуміння заслуговує зовсім не меншої уваги, ніж, наприклад, фаза породження мовлення. При цьому на перший план висувається усвідомлення варіативності розуміння, що тягне за собою проблему вибору різноманітних стратегій у прийнятті перекладацьких рішень.

2. Стосовно подальшого розвитку проблеми мови і знань в перекладі, взаємовідношення знань мовних і не мовленнєвих (фонових), ми вважаємо, що мовні значення не вичерпують усіх знань, які існують в суспільній та індивідуальній свідомостях, хоча і вносять окремі доповнення. Останні засновані на диференціації компонентів свідомості фахівця на мовних (значення мовних одиниць) і когнітивних (смыслових), що також включають інформацію, не позначену мовними одиницями. Наприклад, перекладаючи речення з роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» «...on top of that stupid hill» [208, с. 2], О. Логвиненко використовує функціональний аналог сленгу – «а надто на вершечку отої тріклятущої гірки»[130, с.3]. Дана пресуппозиція характеризує не лексичне значення окремого слова, а когнітивну свідомість перекладача, адже вона представлена у вигляді узагальненого образу певної норми поведінки. Подібна інформація фіксується в образах предметів, дій, емоційних станах, поведінці, які групуються в свідомості у вигляді пропозицій – цільних синкретичних структур. Останні мають яскраво виражену національну специфіку, отже, для того, щоб спілкування відбулося, розуміння між комунікантами було досягнуто, пропозиції в процесі перекладу мають бути вербалізованими адекватними способами, які їй належить відшукати перекладачеві.

3. Способи здійснення перекладацької діяльності, які підпорядковані закону гомоморфізму рецептивного сенсу, кроскультурних вкрапель, тобто, наділені змістом, який автор вкладає в об'єктивно задане мовне значення текстового матеріалу, виходячи із власне прагматичної інтенції. Слід наголосити на цілому ряді актуальних питань загальнотеоретичного плану, пропонуються шляхи їх розв'язання, які, як свідчить час, виявилися вельми невдалими, проте були поштовхом для подальшої розробки та деталізації. Роботи вченого фасилітували дослідження національно-культурної специфіки перекладацької діяльності, закономірностей перекладу, що сформувало достатню базу для започаткування етнопсихолінгвістичних досліджень 90-х років, пов'язаних, зокрема, з етнокультурною специфікою мовної свідомості фахівця.

Разом з тим, деякі питання до сих пір не отримали однозначного тлумачення, насамперед, в силу невпорядкованості уявлень щодо понять,

які вони позначають. Так, не зовсім зрозумілим залишився статус «дифузійного шару свідомості», який формується на межі фонових і власне мовних знань. Не до кінця виваженим є зміст механізму формування домінанти інтенційного сенсу, який був спрямований лише на обмеження «рецептивного свавілля» перекладача.

Процес сприймання та розуміння твору, написаного нерідною мовою, також здійснюється на основі концептуальної системи значень, але у даному випадку – реципієнта, читача чи перекладача. На основі цієї системи відбувається побудова певної релевантної структури смислів із використанням мовних знаків, які постають засобом символічної репрезентації контексту, конвенційної орієнтації в концептуальній системі фреймів, скриптів, що вміщують змістову інформацію.

Таким чином, теоретичні положення психолінгвістики, пов'язані зі знаходженням домінувального змісту із співставленням із природою інтерпретаційних процесів не тільки підтверджують загальноприйняту думку щодо текстів як так званих «смислопороджувальних» фреймів, щодо позитивної ролі, норм повних чи неповних збігів смислів в процесі комунікації, які сприяють утворенню зовсім нового сенсу, але й пропонують концепцію, за якою наративна компетентність перекладача є базовим механізмом здійснення успішної професійної діяльності.

У парадигмі психолінгвістичного напрямку процеси смислосприйняття і подальшого смислопородження відбуваються з урахуванням етнопсихолінгвістичного типу учасників перекладацького процесу. Йдеться про інтелектуально-емоційний тип особистості зі специфічною структурою мовленнєвої та немовленнєвої комунікативної поведінки, яка визначається культурними особливостями, ментальністю того суспільства, до якого даний фахівець належить. Перекладацька проєкція тексту, яка актуалізуються в перекладі, може вказувати на відсутність, часткову і неповну наявність у концептуальній системі світу перекладача знань, пов'язаних із об'єктивною реальністю, опануванням фахівцем як власною культурою в цілому, так і культурою мовлення зокрема. Наприклад, перекладаючи роман Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті», О. Логвиненко вибудовує свої, суто авторські фрейми перекладу лексичних одиниць. «*Corny-looking or something*» [208, с. 6] фахівець перекладає як «недорого вдягнена» [130, с. 8]. Адже пряме значення «*corny*» – це «хлібний», «зерновий». Сленг «*corny*» означає «малоосвічений», «сентиментальний», «плоско жартувати», «тупий». В американській розмовній мові «*corny*» перекладається як «слащавий», «несмачний» [180]. О. Логвиненко переклав даний вираз як розмовний, і

до цього фахівця спонукало сполучення «*or something*». Отже, проєкція, вибудована перекладачем у процесі сприйняття тексту, значно спотворена. Слід зазначити, що дана невідповідність тексту оригіналу та його перекладу не призводить до кардинальних смислових змін фахівця, який транслює перекладений текст, хоча уважний читач може перекласти дещо по-іншому «*corny-looking or something*», наприклад, як «*неохайно вдягнений*» (що, на нашу думку, стосовно перекладу даного твору підійшло би більше).

Проте, слід звернути увагу і дещо на іншому аспекті. Переклад нерідко дозволяє побачити більше – він допомагає з певною впевненістю реконструювати процес векторизації оригінального тексту та його перекладу, що експлікується у свідомості перекладача, в черговий раз демонструючи адресанту його залежність від здатності опанувати не лише змістом, а й смислом ретрансльованого перекладачем тексту. Аналізуючи наведений приклад, слід наголосити, що в основу перекладацької проєкції покладено принцип поєднання двох фреймів, які перехрещуються, представляючи різні типи інформації. Однак, кожен із фреймів містить і певну важливу додаткову інформацію, типову лише для нього: у фреймі 1 вказано на якість суб'єкта, наголошено на його індивідуальній характеристиці. У фреймі 2 актуалізується додаткова ознака даного індивіду. Обраний фахівцем варіант перекладу наголошує на фреймі 2 («*or something*»), а атрибути, представлені в тексті, співставні з фреймом 1. Це дає підставу припустити, що в безпосередньому досвіді перекладача в його концептуальній системі фрагмент дійсності, на який саме здійснюється «вихід» у процесі перекладу, представлений досить дифузійно, нечітко та розмито.

Ще більшою мірою експліцитно індивідуальний психотип перекладача зображується у випадках, коли йдеться про переклад художніх творів. Адже тоді рефлексія, що супроводжує глибоке смислопородження, передусім, стосуватиметься особистісно та професійно значущого досвіду перекладача. Інтелектуально-емоційні особливості фахівця зумовлюють процес відрефлексування діяльності, актуалізуючи мовленнєву форму висловлювань із постійною зміною смислового простору твору – в результаті цього смисли набуваються, збагачуються, з'являються нові в результаті опанування фахівцями різними змістами. Ці процеси також є експліцитними у назвах літературних творів – перекладачі з різними психотипами, з урахуванням різних концептуальних систем світу, різних соціально-історичних та темпоральних умов тощо по-різному перекладають навіть назви

літературних творів (наприклад, роман Курта Воннегута «Slaughterhouse-Five or The Children's Crusade: A Duty-Dance with Death» [216] перекладається «Бойня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей» (в перекладі П. Соколовського) [34]).

Отже, в тексті, написаному іноземною мовою, в якому «семантичні характеристики» структуруються специфічним чином, читацька проекція тексту може бути спотвореною порівняно з авторською через експлікацію певних текстових одиниць, які усвідомлюються недостатньою мірою адекватно, неповно, дифузійно. Йдеться про так звані лакуни – сигнали просторів неповного усвідомлення в тексті. Останній термін природним чином повертає нас до розуміння культуроспецифічного змісту та спроби визначити природу цього терміну, характер його презентації. Лакуни розуміються як сигнали не тільки відображення специфічних реалій, а й специфічних процесів і станів, що суперечать особистісно значущому досвідові носія тієї чи іншої мови (культури). Лакуна може бути достатньою мірою імпліцитною, залишитися непоміченою або інтерпретуватися не так, щоб це було б типовим для носія певної культури. Названі характеристики лакун в тлумаченні психолінгвістів відносять їх не тільки і не стільки до сфери експлікації мовленнєвих форм, скільки до простору культури, свідомості та менталітету перекладача.

Так, можемо зробити висновок про те, що в основу психолінгвістичних моделей перекладацької діяльності було покладено психологічні механізми здійснення цієї діяльності. Такі механізми спрямовані, передусім, на обґрунтування принципів здійснення успішної перекладацької діяльності. Останнє дозволяє досить схематично уявити сутність психолінгвістичних моделей перекладацької діяльності у їх щільній взаємозумовленості, з урахуванням взаємодоповнюючих системних властивостей тексту і перекладача, який сприймає і породжує цей текст у межах своєї власної концептуальної системи світу, сформованих ментальних та особистісних характеристик фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. В. Методология и принципы анализа отношений ребенка в социальной психологии детства / В. В. Абраменкова // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 4. – С. 48-60.
2. Абраменкова В. В. Проблема отчуждения в психологии / В. В. Абраменкова // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 5-12.
3. Абрамова В. Е. Психологическая регуляция нравственно-делового общения подростков: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / В. Е. Абрамова. – Москва, 2001. – 150 с.
4. Авдулова Т.П. Предпосылки формирования морального сознания в старшем дошкольном возрасте: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13. / Т. П. Авдулова. – Москва, 2001. – 183 с.
5. Аверин В. А. Психология детей и подростков: учебное пособие / В. А. Аверин. – 2-е изд., перераб. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1998. – 379 с.
6. Азарова Л. А. Психология девиантного поведения: учеб.-метод. Комплекс / Л. А. Азарова, В. А. Сятковский. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. – 164 с.
7. Алпатова П. С. Некоторые проблемы социологического анализа молодежной субкультуры / П. С. Алпатова // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України. – Харків, 2001. – С. 540–543
8. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: Кн. для учителя / Ш. А. Амонашвили. – Київ : Освіта, 1991. – 111 с.
9. Аниканова А. А. Психологические факторы изменения социальных установок молодежи в социальных движениях: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / А. А. Аниканова. – Москва: Гос. ун-т упр, 2010. – 24 с.

10. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме / Э. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт. – СПб. : Прайм–Еврознак, 2002. – 558 с.

11. Артёмов П. М. Типологізації молодіжних субкультур: аналіз основних напрямків та нових засад / П. М. Артёмов // Соціологія майбутнього : науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – 2011. – № 2. – С. 32–37.

12. Асмолов А. Г. Непройдений путь : от культуры полезности к культуре достоинства. / А. Г. Асмолов // Культурно-историческая психология и конструирование миров. – Москва : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж «МОДЭК», 1996. – 687 с.

13. Балл Г.О. Діалого-культурологічний підхід як напрям гуманізації освіти / Г.О. Балл, А. Г. Волинець, С. О. Копилов // Психологія – школі : зб. матер. Другого міжрегіон. наук. практик. семінару (Рівне, 16-18 січня, 1997 року). – Київ, 1997. – С. 16–18, 76–82.

14. Балл Г.А. Системная трактовка культуры и личности в контексте концепции радиогуманизма / Г. А. Балл // Наука і освіта. – № 9/СХХVI. – 2014. – С. 26–31.

15. Балабанова Е. С. Социально-экономическая зависимость: теория, история и современность / Е.С. Балабанова – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского гос. ун-та, 2004. – 269 с.

16. Балдинюк О. Психолого-педагогічна характеристика підлітково-юнацьких неформальних груп / О. Балдинюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – Вип. 41. – С. 120–126.

17. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества: пер. с англ. / З. Бауман. – Москва: Изд-во «Весь мир», 2004. – 188 с.

18. Бауман З. Индивидуализированное общество: пер. с англ. / З. Бауман. – МОСКВА «Логос», 2005. – 390 с.

19. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – Москва Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.

20. Беляев Б.В. Психологический анализ процесса языкового перевода / Б. В. Беляев // Иностр. яз. в высш. шк. – № 2, 1963. – С. 160–173.

21. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 441 с.

22. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. — 256 с.

23. Бех І. Д. Нравственность личности: Стратегия становления / И. Д. Бех. – Ровно, 1991. – 146с.

24. Бех І. Д. Моральність особистості у психологічному ракурсі / І. Д. Бех // Філософ. і соціолог. думка. – 1994. – № 3, 4. – С. 172-184

25. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех – Київ: ІЗМН, 2008. – 203 с.

26. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – Москва : Изд-во полит. литературы, 1991. – 413 с.

27. Білик О.М. Нестандартна зайнятість: виклики сьогодення / О.М. Білик // Соціально-трудова відносина: теорія і практика. – 2014. – № 1. – С. 296-300.

28. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Под ред. Д.И.Фельдштейна. – Москва : Международная пед. академия, 1995. – 212 с.

29. Боришевський М.Й. Моральність як продукт творчості й самотворення особистості / М. Й. Боришевський // Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога : Матеріали доповідей на Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 1998.

30. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 26 – 33.

31. Бубер М. Два образа веры / Мартин Бубер / [пер. с нем]. – М. : Республика, 1995. – 464 с.

32. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка / І. С. Булах. – Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. – 340 с.

33. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2005. – № 3. – Т. 6. – С. 60-74.

34. Воннегут К. Бойня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей / К. Воннегут / пер. з англ. П. Соколовського. – Київ : «Художня літ-ра», 2007. – 120 с.

35. Владимирская Е. А. Методологические подходы к исследованию подростковых субкультур / Е. А. Владимирская // Известия Российского

государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. № 14(37): Аспирантские тетради: Научный журнал. – СПб.: ООО «Книжный дом», 2007. – С. 248-252.

36. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах; Т. 2. Проблемы общей психологии / Под ред. В.В. Давыдова – Москва : Педагогика, 1982. – 504с.

37. Выготский Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский / под ред. В. В. Давыдова. – Москва : Педагогика-Пресс, 1999. – 536 с.

38. Глебова Е. А. Западные молодежные субкультуры асоциальной направленности / Е. А. Глебова // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 6–9.

39. Глебова Е. А. Зарубежный опыт педагогической работы с молодежными субкультурами: автореф дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Е. А. Глебова – Волгоград 2013. – 231 с.

40. Гнидин О. П. Психологические особенности агрессивности и ее профилактика у субъектов из различных социальных сред: дисс. ... канд. психол. наук.: спец. 19.00.01. – общая психология, психология личности, история психологии / О.П. Гнидин. – Ставрополь, 2008. – 271 с.

41. Гогугева М. М. Специфика негативного влияния субкультуры на развитие личности подростка / М. М. Гогугева // Вестник Томского государственного пед. ун-та. – 2010. – Вып. 5 (95). – С. 153–159.

42. Головатий М. Ф. Державна молодіжна політика як феномен суспільного розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного стану / М. Ф. Головатий [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=23&c=258>.

43. Гордяскина И.В. Моральный выбор. Феномен сознания и поведения: дисс. ... канд. философ. наук: 09.00.05. / И. В. Гордяскинв. – Саранск, 2001. – 150 с.

44. Горская Г. А. Психологические условия становления младшего школьника как субъекта нравственного развития: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Г. А. Горская. – Київ., 1991. – 20 с.

45. Государственная и корпоративная политика занятости / Под ред. Т. Малевой. – МОСКВА Московский Центр Карнеги, 1998. – 179 с.

46. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – Москва: Канон-пресс, 2000. – 302 с.

47. Гришнова Е.А. Прекаризация как проявление кризисных явлений в социально-трудовой сфере Украины: Доклад, представленный в рамках сессии «Реакция рынка труда на кризис» [Электронный ресурс] / XIV Апрельской международной науч. конф. «Модернизация экономики и общества» (Москва, 2-5 апреля 2013 г.) // Е. А. Гришнова, Е. Г. Бринцева. – Режим доступа: <http://www.gosbook.ru/node/71987>

48. Грищенко Н. І. Сучасні субкультурні утворення молоді як транслятори цінностей постіндустріального суспільства / Н. І. Грищенко // Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук: матеріали міжнародної конференції (12–13 вересня 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 51–54.

49. Грішнова О.А. Соціальні інновації у трудовій сфері: сутність, види, особливості реалізації в Україні / О.А. Грішнова, Г.Ю. Мішук // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 167-178.

50. Губернський Л.В. Гуманітаризація: від культу знань – до культу мислення / Л.В. Губернський // Рідна школа. – 2003. – № 10. – С. 67-71

51. Гусейнов А. А. Мораль / А. А. Гусейнов // Общественное сознание и его формы / Предисл. и общ. ред. В. И. Толстых. – Москва: Политиздат, 1986. – С. 144-202.

52. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении / В. В. Давыдов. – Москва : Педагогика, 1972. – 423 с.

53. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. – / В. В. Давыдов. – Москва : ИНТОР, 2006. – 544 с.

54. Дёмин А. Н. Личность в кризисе занятости: стратегии и механизмы преодоления кризиса / А. Н. Дёмин. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2004. – 315 с.

55. Дикунов С.А. Трансформация занятости населения: тенденции и противоречия / С. А. Дикунов // Известия Саратовского университета. – 2011. – Т. 11. – Сер. Социология. Политология. – Вып. 2. – С. 42-44.

56. Дмитренко Л. К. Мотивація саморозвитку особистості / Л. К Дмитренко. – Київ: Абрис, 2007. – 114 с.

57. Древаль Ю. Д. Прекаризація як феномен сучасних соціально-трудових відносин / Ю. Д. Древаль, Л. М. Лінецький // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – Вип. 174. – С. 34-43.

58. Дробницький О. Г. Моральная философия: Избр. труды / Сост. Р. Г. Апресян. – Москва : Гардарики, 2002. – 523 с.

59. Дроздовський Д. Молодість, історія і субкультура: знімки контактних зон / Д. Дроздовський // Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 2007. – № 46. – С. 19 – 24.

60. Дьяконов Г. В. Психология діалогу – наука про психічне, особистісне й духовне буття людини / Г. В. Дьяконов // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – Вип. 26. – С. 12–21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2011_26_4

61. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – №4. – С. 51-59.

62. Журавлѐв А.Л. Специфика междисциплинарных исследований в психологии // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №6. – С. 83-88.

63. Журавльова Л. П. Психологічні основи розвитку емпатії людини : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 / Л. П. Журавльова. – Одеса, 2008. – 48 с.

64. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: монографія / Л. П. Журавльова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2007. – 328 с.

65. Зайцева Ю. Е. Чувство собственного достоинства как психологический феномен / Ю. Е. Зайцева: дис ... канд. психол. наук: 19.00.01. – Москва : РГБ, 2003. – 180 с.

66. Закович М. М. Культурологія: українська та зарубіжна культура / М. М. Закович. – Київ: Знання, 2007. – 468 с.

67. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <http://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>

68. Замула С. Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних: навч.-метод. посіб. / С. Ю. Замула. – Біла Церква: ДПтСУ, 2011. – 240 с.

69. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту особистості [Текст] : автореф. ... дис... док-ра психол. наук : 19.00.01 / Л. В. Засекіна. – Київ, 2006. – 34 с.

70. Захарова А.В. Становлення особистості й професійної спрямованості учнів-випускників / А.В. Захарова // Шкільний світ. Психолог. – № 3, 2005. – С. 11–18.

71. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учеб. пособие для студентов вузов. – Москва Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.

72. Зливков В.Л. Професійна ідентичність та особистість педагога : навчальний посібник для студентів ВНЗ, рекомендовано МОН України / В.Л. Зливков. – Ніжин, 2014. – 131 с

73. Знаков В.В. Правда и ложь в сознании русского народа и современной психологии понимания / В. В. Знаков. – Москва : Ин-т психологии РАН, – 1993. – 116 с.

74. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 172 с.

75. Іванчук М. Г. Інтегративний характер формування моральних якостей особистості молодшого школяра / М. Г. Іванчук // Педагогіка і психологія. – 2000. – №1. – С. 66-72.

76. Карпенко З.С. Психологические особенности самоопределения младших школьников: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / З. С.Карпенко // Гос. пед. университет им. А. М. Горького. – Київ, 1989. – 24 с.

77. Киричук О. В. Формування творчої особистості вчителя в педагогічному ВНЗ / О. В Киричук . – Київ : КДПІ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 20 с.

78. Колберг Л. Развитие моральных суждений / Л. Колберг. – Москва : Интерпракс, 1995. – С. 40-42.

79. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудовій сфері: феномен прекаризації [Електронний ресурс] / А.М. Колот // Офіційний сайт КНЕУ імені В. Гетьмана. Факультет управління персоналом та маркетингу. – Режим доступу: http://fm.kneu.edu.ua/ua/depts3/k_upravlinnja_personalom.

80. Корчакова Н. В. Психологічні особливості особистісної самопрезентації в молодшому шкільному віці : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Н. В. Корчакова. – Ів.-Франківськ, 2004. – 207 с.

81. Корчакова Н. В. Вікова генеза просоціальності особистості : дис. ... д.-ра психол. наук : спец. 19.00.07 / Н. В. Корчакова. – Київ, 2018. – 565 с.

82. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Питер, – 2000. – 992 с.

83. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – Москва: Педагогика, 2008. – 301 с.

84. Кулагина И. Ю. Личность школьника от задержки психологического развития до одаренности: учебное пособие [для студентов и преподавателей] / И. Ю. Кулагина. – Москва : ТЦ «Сфера», 1999. – 192 с.

85. Кулакова Л. М. Фрмування почуття власної гідності у молодших школярів в умовах навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. М. Кулакова; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2015. – 22 с.

86. Кустарёв А. С. Социальное время и социальная политика в XXI веке: Специализированная информация / РАН ИНИОН. Центр социальных научно-информационных исследований / А. С. Кустарёв. – Москва: ИНИОН, 2002. – 72 с.

87. Лазурский А. Ф. Альтруизм // Психология личности: Тексты. – Москва: Изд-во МГУ, 1982. – С. 15-21.

88. Лальман Ж. От труда к занятости: двойной поворот проблемы / Ж. Лальман // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1999. – Т. 2. – №2. – С. 128-139.

89. Леонтьев А.А. Восприятие текста как психологический процесс / А. А. Леонтьев // Психолінгвістическа і лінгвістическа природа тексту і особенности его восприятия. – Киев : КГУ, 1979. – С. 18–19.

90. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – / А. Н. Леонтьев. – Москва : Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.

91. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1999. – 487 с.

92. Ливингстоун К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам : методический материал / предисл. на рус. яз. и прил. Н.И. Гез / К. Ливингстоун. – Москва : Высш. шк., 1988. – 127 с. (Пер. изд. : Role Play in Language Learning / Carol Livingstone).

93. Лийметс Х. Й. Как воспитывает процесс обучения? / Х. Й. Лийметс – Москва : Знание, 2002. – 98 с.

94. Логвинова М. И. Молодёжные субкультуры: психологические аспекты / М. И Логвинова, Т. И. Логвинова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 17. – С. 569–573.

95. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / Джон Локк. – Москва, 1985. – Т. 1 : Опыт о человеческом разумении. – 582 с.

96. Магун В.С. Смена диапазона /В.С. Магун // Отечественные записки. – 2003. – №3.

97. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. 4-е междунар. изд. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. – 510 с.

98. Максименко С.Д. Генетическая психология : Методологическая рефлексия проблем развития в психологии : [монография] / Сергій Дмитрович Максименко. – М. : „Рефл-бук”, К. : „Ваклер”, 2000. – 320 с

99. Малахов В. А. Этика: Курс лекцій : Навчальний посібник. / В.А. Малахов. – 3-ге вид. – Київ : Либідь, 2001. – 384 с.

100. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва, 1996. – 192 с.

101. Мейерхольд И.С. Психологические факторы педагогической науки / И. С. Мейерхольд. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2006. – 151 с.

102. Михальчук Н.О. Психологічна підготовка майбутнього викладача як необхідна умова гуманізації вищої школи / Н.О. Михальчук, О.М. Мазурок // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали II Міжнародної науково-прак. конф. студентів та молодих науковців, 13–14 травня 2009 р., м.Рівне. – Рівне : РДГУ, 2009. – С. 130–131.

103. Михайлова Е. С. Коммуникативный и рефлексивный компоненты и их соотношение в структуре педагогических способностей : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Е. С. Михайлова. – Ленинград : Слово, 1990. – 238 с.

104. Михальчук Н.О. Науково-організаційні засади підготовки спеціалістів для роботи в психологічній службі / Н.О. Михальчук, Н.О. Хупавцева // Актуальні проблеми практичної психології : Матеріали науково-практ. конференції “Актуальні проблеми практичної психології” в Ін-ті психології, історії та соціології Херсонського державного ун-ту 23–24 квітня 2009 р. – Ч. 2. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2009. – С. 86–93.

105. Молчанова Е. В. Формирование волевого компонента чувства собственного достоинства у учащихся младшего школьного возраста : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е. В. Молчанова. – Майкоп, 2008. – 26 с.

106. Москаленко В. Соціалізація особистості / В. Москаленко. – Київ: Фенікс, 2013. – 540 с.

107. Муздыбаев К. Переживание времени в период кризисов / К. Муздыбаев. Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – №4. – С. 5-21.

108. Муздыбаев К. Измерение надежды / К. Муздыбаев // Психологический журнал. – 1999. – Т.20. – №4. – С. 26-35.

109. Муздыбаев К. Переживание бедности как социальной неудачи: атрибуция ответственности, стратегии совладания и индикаторы депривации // Социологический журнал. – 2001. – №1. – С. 5-32.

110. Мусатов С.О. Основи психології спілкування: Матеріали до програми «Психологія. 11 клас. Профільний рівень» / С.О. Мусатов // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 2. – С. 69–80.

111. Нагорна Г.О. Стратегічні і тактичні підходи до формування професійного мислення у майбутніх вчителів / Г. О. Нагорна // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – с. 125-133.

112. Найдёнова Л. А. О рефлексивном аспекте индивидуального и совместного решения творческих задач / Л. А. Найдёнова, М.И. Найдёнов // Человек – творчество – компьютер : тезисы доклада к VIII международному конгрессу по логике, философии и методологии науки. – Ч. 1. – М., 1987. – С. 175–179.

113. Озерникова Т.Г. Принуждение к труду в переходной экономике / Т. Г. Озерникова // Вопросы экономики. – 2003. – № 9. – С. 100-110.

114. Орлов А.Б. Психологічні аспекти педагогічної діяльності. – Київ: Знання, 2004. – 36 с.

115. Павелків В. Р. Аналіз вивчення деформованої соціалізації як мотиву девіантної поведінки в умовах включення особистості до простору субкультури / В. Р. Павелків // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(33), Issue: 66, 2015. – С. 75-79.

116. Павелків В. Р. Зміна рівня вираженості особистісних деструкцій у представників молодіжних субкультур після впровадження превентивно-корекційної роботи / В. Р. Павелків // *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2019. – Вип. 12. – С. 176–184.

117. Павелків В. Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах: дис. ...д-ра псих. наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / В. Р. Павелків. – Київ – 2019. – 475 с.

118. Павелків Р. В. Формування та розвиток здатності до моральної рефлексії в процесі активного соціально-психологічного навчання молодших школярів / Р. В. Павелків // *Психологія : реальність і перспективи* : Збірник наукових праць. Випуск 8. // упоряд. Р.В. Павелків; ред. кол. : Р.В. Павелків, В.І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – С 5-10.

119. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъективности / В. А. Петровский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.

120. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. / Ж. Пиаже. – Москва. – : Международная педагогическая академия, 1994. – 690 с.

121. Подольська Є. А. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей / Є. А. Подольська Т. В. Подольська. – Київ : Інкос, 2009. – 352 с.

122. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. – 40 с.

123. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давидова, А.В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. 1-е изд. – Москва : Педагогика, 2003. – 448 с.

124. Рибалка В.В. Проблеми розвитку психологічної культури майбутнього професіонала / В. В. Рибалка // *Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал*. – Харків: НТУ “ХПИ”. – 2002, №2. – С. 74-80.

125. Розмаинский И. В. Динамика общественной идеологии как фактор экономико-институциональных изменений / И. В. Розмаинский // Трансформация экономических институтов в постсоветской России. / Под ред. Р. М. Нуреева. – Москва МОНФ, 2000. – С. 25-31.

126. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн: В 2 т. – Москва: Педагогика, 2009. – Т. 1 – 485 с.

127. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / М. В. Савчин. – Київ, 1997. – 410 с.

128. Савченко О. Д. Дидактика початкової школи / О. Д. Савченко. – Київ : Абрис, 2007. – 412 с.

129. Садокова А. В. Влияние индивидуальных характеристик эмоционально-личностной сферы на развитие моральной компетентности: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13. / А. В. Садокова. – Москва, 2001. – 161 с.

130. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житі / Дж. Д. Селінджер / в укр. пер. О. Логвиненка. – Київ : Молодь, 1984. – 272 с.

131. Семенов И. Н. Проблемы рефлексивной психологии решения творческих задач / И. Н. Семенов.– М.: Педагогика, 2000. – 210 с.

132. Семиченко В.А. Психологічна структура педагогічної діяльності / В. А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – Київ : ВПЦ «Київ. ун-т.», 2000. – 217 с.

133. Селигман М. Как научиться оптимизму / М. Селигман. – Москва, Вече, 1997.

134. Ситникова Е. Н. Сущность субкультурной грамотности подростка / Е. Н. Ситникова <https://www.science-education.ru/pdf/2013/3/366.pdf>

135. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Марина Лазарівна Смутьсон. – Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України, 2002. – 461 с.

136. Соколов М. Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный подход / М. Соколов // Молодежные движения и субкультуры Санкт-Петербурга / Под ред. В. В. Костюшева. – СПб.: Норма, 1999. – С. 9–23.

137. Соколов М. К. Как писать этнографию молодежной субкультуры / [Электронный ресурс] / М. К. Соколов – Режим доступа <http://subculture.narod.ru/texts/unpublished/sokolov.htm>

138. Соловцова Е. Е. Механизм психической регуляции нравственных аспектов деятельности младших подростков: дисс. ... канд. психол. наук:19.00.07. / Е. Е. Соловцова. – Москва,1999. – 190 с.

139. Социально-психологическая динамика в условиях экономических изменений / отв. ред.: А. Л. Журавлёв, Е. В. Шорохова. – Москва Изд-во Ин-та психологии РАН, 1998. – 295 с.

140. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський – Київ: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 640 с.

141. Сэв Л. К. К проблеме развития личности / Л. К. Сэв: Пер. с франц. – Москва : Просвещение, 2009. – 240 с.

142. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования / Ю.Г. Татур // Материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 17 с.

143. Тедески Дж. Основы социальной власти и социального влияния / Дж.Тедески, М. Неслер // Иностранная психология. – Т. 2. – 1994, №2(4). – С. 20-31.

144. Теплов Б.М. Избранные труды [Текст] : [в 2 т.] / Борис Михайлович Теплов // [ред.-сост. Н.С. Лейтес]. – Т. 1. – Москва : Педагогика, 1985. – 325 с.

145. Тихонова Н. Е. Факторы социальной стратификации в условиях перехода к рыночной экономике / Н. Е. Тихонова. – Москва РОССПЭН, 1999. – 320 с.

146. Ткаченко О. М. Принципи і категорії психології О. М. Ткаченко. – Київ: Вища школа, 1999. – 220 с.

147. Франкл В. Психотерапия на практике / В. Франкл. – 2018. – Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.koob.ru/frankl_viktor/psihoterapia_na_praktike.

148. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. – СПб. : Питер; Москва: Смысл, 2003. – 860 с.

149. Хижный Э.К. Новая модель занятости и становление глобального рынка труда / Э.К. Хижный // Нестандартные формы занятости в промышленно развитых странах: Пробл.-тематический сб. / ИНИОН РАН. – Москва, 1999. – С. 8-60.

150. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования [Текст] / Марина Александровна Холодная / [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

151. Царахова Н. В. Девиации в субкультуре современной российской молодежи / Н. В. Царахова // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2015. – Вып. 2 (158). – С. 233–238.

152. Циба В. Т. Соціалізація особистості: виховання характеру / В. Т. Циба // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матер. Міжнар. наук. конф. – Т. 3. – Київ : Міленіум, 2002. – С. 226-230.

153. Чиренко Н. В. Почуття власної гідності : критерії та показники / Н. В. Чиренко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Вып. 12. – Ін.-т проблем виховання. – Київ, 2008. – С. 115-119.

154. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодежных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность / Л. В. Шабанов. – Томск: Томский гос. ун-т, 2005. – 399 с.

155. Шабанова М. Социология свободы: Трансформирующееся общество / М. Шабанова. – Москва Московский общественный научный фонд, 2000. – 314 с.

156. Шевчук А.В. О будущем труда и будущем без труда / А.В. Шевчук // Экономическая социология. – 2005. – Т.6. – № 3. – С. 11-24.

157. Эльконин Д. Б. Психология развития / Д. Б. Эльконин. – Москва: Издательский центр «Академия», 2001. – 144 с.

158. .Юнг К. Психологические типы / Карл-Густав Юнг / [пер. с нем.]. – Минск : ООО “Попурри”, 1998. – 656 с.

159. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей. / С. Г. Якобсон. – Москва : Педагогика, 1984. – 143 с.

160. Яцюк Н. О. Психологічний аналіз механізмів моральної саморегуляції / Н. О. Яцюк // Психологія : реальність і перспективи. – 2015. – Вып. 5. – С. 155-162.

161. Aquilanti T.M., Leroux J. An integrated model of outplacement counseling // *Journal of Employment Counseling*. 1999. Vol. 36. № 4. P. 177-192.

162. Aloise-Young P. The development of self-presentation: self-promotion in 6- to 10-year-old children / P. Aloise-Young // *Social cognition*. – 1993. – Vol. 11, № 2. – P. 201-222.

163. Arthur M.B. The boundaryless career: A new perspective for organizational inquiry / M.B. Arthur // *Journal of Organizational Behavior*. – 1994. – Vol. 15. – P. 295-306.

164. Banerjee R. Children's understanding of self-presentational display rules: association with mental-state understanding / R. Banerjee, N. Yuill // *British Journal of Developmental Psychology*. – 1999. – Vol.17, № 2. – P. 111-124.

165. Barclay P. Partner choice creates competitive altruism in humans / P. Barclay, R. Willer // *Proc Biol Sci*. – 2007 Mar 7; 274(1610) P. 749–753.

166. Botto S. V. Sensitivity to the evaluation of others emerges by 24 months // S. V. Botto, P. Rochat // *Developmental Psychology*, 2018. – 54(9), P. 1723–1734.

167. Bryan C. J. “Helping” ver-sus “being a helper”: Invoking the self to increase helping in young children / C. J Bryan, A. Master, G. M. Walton // *Developmental Science*, 2014. – 16 (6). – P. 952-995.

168. Carlston D.E. Associated systems theory : A systematic approach to the cognitive representation of persons and events / D.E. Carlston // [in R.S. Wyer (Ed.) *Advances in Social Cognition*]. – Vol. 7 : *Associated Systems Theory*. – 1994. – Hillsdale, N-Y : Erlbaum – P. 1–78.

169. Crick N. A review and reformulation of Social information-processing mechanisms in children social adjustment / N. Crick, K. Dodge // *Psychological Bulletin*. – 1994. – Vol.115, №1. – P.74-101.

170. Crick N. Children's perceptions of their peer experiences : Attributions, loneliness, social anxiety, and social avoidance / N. Crick, G. Ladd // *Developmental Psychology*,1993. – Vol. 29, №2. – P. 244-254/

171. Dahl A. Domain differences in early social interactions / A. Dahl, J. J. Campos // *Child. Development*. – 2013. – Vol. 84. – P. 817–825.

172. Darity W.Jr. Social psychology, unemployment and macroeconomics / W.Jr. Darity, A.H. Goldsmith // *Journal of Economic Perspectives*. – 1996. –Vol.10. №1. – P. 121-140.

173. Darity W.Jr. Unemployment, social psychology, and unemployment hysteresis / W. Jr. Darity, A. H. Goldsmith // *Journal of Post Keynesian Economics*. – 1993. –Vol.16. – №1. P. 55-73.

174. Dooley D. Personal and aggregate unemployment and psychological symptoms / D.Dooley, R.Catalano , K. Rook // *Journal of Social Issues*. – 1988. Vol.44. – №4. P. 107-123.

175. Eby L.T. Job loss as career growth: Responses to involuntary career transitions / L. T. Eby, K. Buch // *Career Development Quarterly*. – 1995. – Vol.44. – №1.

176. Elder G. H. Economic stress in lives: developmental perspectives / G. H. Elder, A. Caspi // *Journal of Social Issues*. –1988. – Vol.44. –№4. – P. 25-45.

177. Engelmann J.M. Young children care more about their reputations with ingroup members and potential reciprocators / J.M.Engelmann H. Over, E. Herrmann, M. Tomasello // *Developmental Science* 2013. – 16(6): P. 952-958.

178. Engelmann J.M. Chimpanzees trust conspecifics to engage in low Acost reciprocity / J. M. Engelmann, E. Herrmann, M. Tomasello // *Proc Biol Sci*. – 2015 Feb 22;282(1801):20142803. doi: 10.1098/rspb.2014.2803

179. Engelmann J. M. The influence of reputational concerns on children's prosociality / J. M. Engelmann, D. J. Rapp // *Current Opinion in Psychology* – 2018, 20: P. 92–95.

180. English vocabulary. Electronic resource. Access mode : <http://www.multitran.ru>.

181. Feather N.T. Expectancy-value theory and unemployment effects / N. T. Feather // *Journal of Occupational & Organizational psychology*. – 1992. – Vol.65. –№4. – P. 315-340.

182. Feather N.T. The effects of unemployment on work values and motivation / N. T Feather // *Work motivation* / Ed. by U. Kleinbeck, et al. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publ., 1990. P. 201-229.

183. Fiske S.T., Taylor S.E. *Social Cognition* [Text] / S.T. Fiske, S.E. Taylor. – New York : McGraw-Hill. – 1991. – 156 p.

184. Fryer D. Psychological of material deprivation: why does unemployment have mental health consequences? / D. Fryer // *Understanding unemployment: new perspectives on active labour market policies* / Ed. by E. McLaughlin. L.: Routledge, 1992. P. 103-125.

185. Gardner H. Multiple intelligences: the theory in practice / Howard Ear Gardner. – N-Y. : Basic Books. – 1993. – 463 p.

186. Gottfredson M. Holland's contributions to vocational psychology: a review and evaluation / M. Gottfredson, L. John // *Journal of Vocational Behavior*. 1999. Vol.55. №1. P. 15-40.

187. Hepach R. Young Children Sympathize Less in Response to Unjustified Emotional Distress / R. Hepach, A. Vaish, M. Tomasello // *Develop. Psychology*. – 2013. – Vol. 49. – No. 6. – P.1132–1138.

188. Hilton J.L. Stereotypes [Text] / J.L. Hilton, W. von Hippel. – *Annu : Rev. Psychol.* – 1996. – Vol. 47. – P. 237–271.

189. Fu G. Young children with a positive reputation to maintain are less likely to cheat // G. Fu, G. D. Heyman, M. Qian, T Guo, K. Lee // *Dev. Sci.* – 2016 Mar;19(2): P. 275-283. doi: 10.1111/desc.12304.

190. Herrmann E. Children engage in competitive altruism / E. Herrmann, J. M. Engelmann, M. Tomasello // *Journal of Experimental Child Psychology*. – 2019. – P. 176–189.

191. Jahoda M. Economic recession and mental health: some conceptual issues / M. Jahoda // *Journal of Social Issues*. 1988. Vol.44. №4. P. 13-23.

192. Jahoda M. Reflections on Mariental and after / M. Jahoda // *Journal of Occupational & Organizational psychology*. – 1992. – Vol.65. – №4. – P. 355-358.

193. Jahoda M. Work, employment, and unemployment: values, theories, and approaches in social research / M. Jahoda // *American Psychologist*. 1981. – Vol. 36. – №2. – P. 184-191.

194. Jones E. E. Toward a general theory of strategic self-presentation / E. E. Jones, T.S. Pittman // *Psychological and Social Psychology Bulletin*. – 1981. – Vol.4, № 1. – P.200-206.

195. Kanfer R. Job search and employment: a personality-motivational analysis and meta-analytic review / R. Kanfer, C.R. Wanberg, T. M. Kantowitz // *Journal of Applied Psychology*. – 2001. – Vol. 86. – №5. – P. 837-855.

196. Kihlstrom J.F. Social Intelligence [Electronic resource] / J. F. Kihlstrom, N. Cantor. – Access mode : http://istsocrates.berkeley.edu/~kihlstrom/social_intelligence.htm
197. Latack J. C. After the ax falls: job loss and career transition / J. C. Latack, J. Doizer // *Academy of Management Review*. – 1986. – Vol.11. – №2. P. 375-392.
198. Leary M., Kowalski R. Impression Management: a literature review and two-component model / M. Leary, R. Kowalski // *Psychological Bulletin*. – 1990. – Vol. 107, № 1. – P.34-47.
199. Leimgruber K. L. Young children are more generous when others are aware of their actions / K. L. Leimgruber, A. Shaw, L.R. Santos, K. R. Olson. // *PLoS One*. 012;7(10):e48292. doi: 10.1371/journal.pone.0048292. Epub 2012 Oct 31.
200. Liszkowski U. Twelve- and 18-month-olds point to provide information for others / U. Liszkowski, M. Carpenter, T. Striano, M. Tomasello // *Journal of Cognition and Develop.* – 2006. – Vol. 7 (2). – P. 173–187.
201. Maslow A. H. Our maligned animal nature. *Jour. of Psychol* / A.H. Maslow – 1949, P. 28, 273–278.
202. Milinski M. Reputation, a universal currency for human social interactions / M. Milinski // *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*. – 2016 Feb 5; P. 371(1687): 20150100. doi: 10.1098/rstb.2015.0100.
203. Nichols S. The role of social understanding and empathic disposition in young children’s responsiveness to distress in parents and peers / S. R. Nichols, M. Svetlova, C. A. Brownell // *Cognition, Brain, & Behavior*. – 2009. – Vol. 4. – P. 449–478.
204. Over H. The influence of group membership on young children’s prosocial behaviour / H. Over // *Current Opinion in Psychology*. – P. 17-20.
205. Osipow S. H. Career issues through the life span / S. H. Osipow // *Psychology and work: Productivity, Change, and Employment*. Washington: APA, 1989. P. 141-168.
206. Rapp D. J. Young Children’s Reputational Strategies in a Peer / D. J. Rapp // *Group Context* 2019 – Vol. 55, No. 2, 329–336.
207. Rogers C.R. Freedom to learn for the 80’s / C. R. Rogers. – N.-Y. : Columbus, 1983. – 122 p.

208. Salinger J.D. *The Catcher in the Rye* / J.D. Salinger. – OCR & Spellcheck : Aerius, 2003. – 91 p.

209. Schlenker B. *Self-identification: toward an integration of the private and public self / Public self and private self* / R. Baumeister (Ed.). – New York: Springer-Verlag, 1986. – P. 21-62.

210. Selman R., Lavin D. Brion-Meisels S. “Troubled children’s use of self-reflection” // *Social-cognitive development in Context/Serafica F.(Ed).* – Methuen, London, 1982. – P.52-68.

211. Silver I. *Pint-sized public relations: Developing reputation management* / I. Silver, A. Shaw // *Trends in Cognitive Science.* – 2018. – 22. – P. 277-279.

212. Svetlova M. *Toddlers' Prosocial Behavior: From Instrumental to Empathic to Altruistic Helping* / M. Svetlova, S. Nichols, C. Brownell // *Child. Develop.* – 2010. – Vol. 81 (6). – P. 1814–1827.

213. Super D. E. *Developmental career assessment and counseling: The C-DAC model* / D.E Super, W.L. Osborne, D.J.Walsh, S. D. Brown, S.G. Niles // *Journal of Counseling & Development.* –1992. –Vol.71. – №1. –P. 74-80.

214. Sternberg R.J. *Social intelligence and decoding skills in nonverbal communication* / R.J. Sternberg, H.G. Smith // *Social Cognition.* – 1985. – № 3. – P. 168–192.

215. *The psychological and social consequences of unemployment. Report prepared by the study group of the 1984/1985 coordinated research programme.* Strasbourg, 1987.

216. Vonnegut K. *Slaughterhouse-Five or The Children’s Crusade: A Duty-Dance with Death* / K.Vonnegut. – N.-Y : Novels, 2006. – 78 p.

217. Wanberg C.R., Watt J.D., Rumsey D.J. *Individuals without job: an empirical study of job-seeking behavior and reemployment* / C.R Wanberg, J.D.Watt, D.J.Rumsey // *Journal of Applied Psychology.* 1996. Vol.81. №1. P. 76-87

218. Warr P. *Work, unemployment, and mental health* / P. Warr Oxford: Oxford university press, 1987. 361 p.

219. Warneken F. *Extrinsic Rewards Undermine Altruistic Tendencies in 20–Month–Olds* / F. Warneken, M. Tomasello // *Develop. Psychology.* – 2008. – Vol. 44, No. 6. – P. 1785–1788.

220. Warneken F. Parental Presence and Encouragement Do Not Influence Helping in Young Children / F. Warneken, M. Tomasello // *Infancy*, 2013. – Vol. 18 (3). – P. 345–368.

221. Watling D. Children's differentiation between ingratiation and self-promotion / D. Watling, R. Banerjee : DOI:10.1111/j.1467-9507.2007.00406.x

222. Weiner B. An attributional theory of achievement motivation and emotion / B. Weiner // *Psychological Review*. – 1985. –Vol.92. – №4. – P. 548-573.

Наукове видання

ОСОБИСТІТЬ У КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

МОНОГРАФІЯ

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 10.12.2018. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 12 Тираж 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.